

ESKİ VE YENİ ARASINDA BİR KÖPRÜ - ÜSTAT EKREM

YAYIN TANITIMI

Ayşe BAŞ

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

aysebas2020@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8517-2527

Selçuk Atay, Üstat Ekrem. Ankara: Hece Yayınları, 2021 ISBN: 9786057547958, 328 sayfa.

Tanzimat ile birlikte Osmanlı toplumunda Batılılaşma hareketi başlamıştır. Temelini sosyal ve siyasi alandaki yenileşme fikrinin oluşturduğu bu hareket edebiyatta Şinasi ve Namık Kemal gibi isimlerle birlikte başlar. Daha sonra Abdülhak Hamit Tarhan ve Recaizâde Mahmut Ekrem ile birlikte bu yenileşme hareketi edebiyat sahasındaki varlığını günden güne daha çok hissettirerek gelişmeye devam eder. Tanzimat sonrası dönemde gelişen edebiyatın önemli aydınlarından biri olan Recaizâde Mahmut Ekrem, Batılılaşma süreci içerisinde gerek eserleri gerek düşünceleri ile önemli bir isim olmuştur. Birçok edebî türde eser veren Ekrem sadece bir yazar olarak değil bir edebiyat teorisyeni olarak da döneminin gençleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Sağlamış olduğu bu etki, döneminden başlayarak bugüne gelene kadar onun “Üstat” namı ile anılmasını sağlamıştır.

Dr. Selçuk Atay, Recaizâde Mahmut Ekrem üzerine yazmış olduğu “Üstat Ekrem” isimli monografide sanatçıyı bütün yönleriyle ve akademik bir şekilde ele almaktadır. Bu monografiyi Atay dört bölüme ayırmaktadır. Bu bölümler sırasıyla “Recaizâde Mahmut Ekrem’in Hayatı”, “Şair Ekrem”, “Nasir Ekrem” ve “Üstat Ekrem” başlıkları ile ele alınmaktadır.

Birinci bölüm olan “Recaizâde Mahmut Ekrem’in Hayatı”nda, şiir ve sanatla alakadar ki-bar bir ailenin ikinci çocuğu (Atay, 2021: 21) olarak dünyaya gelen Ekrem’in ailesi ve eğitim hayatı hakkında birinci kaynaklardan alınmış bilgiler yer almaktadır. Ailesi, özellikle de babası Mehmet Şakir Efendi tarafından Ekrem’in eğitimine dikkat edilmiş ve Ekrem, Arapça, Farsça gibi yabancı dilleri bizzat babasından öğrenmiştir. Eğitim hayatı boyunca bulunmuş olduğu okullarda daima başarılı olan Ekrem, on yaşında iken babası tarafından Harbiye İdadisi’ne gönderilir ve burada 120 kişinin bulunduğu bir sınıfta ikinci olmuştur. Zamanla edebiyat ve sanata ilgisi artan Ekrem Bey, okuldaki eğitim sisteminin buna elverişsiz olması nedeni ile zamanla içerisine kapanır ve bu durumu fark eden babası tarafından okuldan alınır. Recai Efendi oğlunu Hariciye Mektubî kaleminde memuriyete başlatır ve bu memuriyet görevi onun hayatında çeşitli şekillerde ömrünün sonuna kadar devam eder.

Mahmut Ekrem’in, on altı yaşında başladığı devlet memuriyetini hayatının sonuna kadar farklı mevkilerde devam ettirmesi onun karakterinin sağlamlığının da bir göstergesi olmuştur. Recaizâde Ekrem’in bulunduğu Hariciye kalemi, Batı ile özellikle de Fransa ile ilişkilerin yoğun yaşandığı bir yerdir. Bu durum da Recaizâde’nin Fransızca ile olan münasebetinin bu dönemde olduğunu göstermektedir. Ekrem Bey’in düşünce tarzı, şahsi fikirleri ve duygularının şekillenmesinde de bu kalemin etkisi büyük olmuştur. Hariciye kaleminde bulunduğu dört yıllık memuriyet görevi sırasında tanıştığı Namık Kemal, Leskofçalı Galib, Yenişehirli Avni gibi isimler sayesinde edebi şahsiyetinin şekillendiği ve bir etkilenme sürecine girdiği de görülür. Özellikle Namık Kemal ile tanışması kendi hayatına olduğu kadar edebiyat dünyasına katkısı açısından da önem teşkil etmektedir.

İlk yazılarını da bu kalemdeki memuriyeti sırasında Tasvir-i Efkâr, Terakki ve Hakâyıku’l-Vekâyi’de kaleme almıştır. Ekrem Bey, 1865 senesinde amcasının kızı Ayşe Güzin Hanım ile evlenmiştir. Bu evlilikten dört çocuğu dünyaya gelmiştir. En ağır imtihanını çocuklarının üç tanesini küçük yaşlarda kaybetmesiyle yaşamıştır ve bu kaybediş onun hayatında olduğu kadar sanat dünyasında da büyük yer edinmiştir.

Recaizâde 1866 senesinde, Hariciye kaleminden ayrılmış ve Maliye nazırlığına atanmıştır. Daha sonra 1867 senesinde, 465. sayısından itibaren Tasvir-i Efkâr gazetesinin idaresi ve başmuharrirliğini yapmıştır. Bu gazete ileride “Yeni Osmanlılar”ın bir araya getirilmesinde de etkili olmuştur. Atay, bu konuyla ilgili açıklamaları titiz bir çalışma ile devrin kaynaklarından alıntılar yaparak aktarmıştır. 1868 yılında ise Recaizâde “Şûrâ-yı Devlet”e geçmiş ve burada dört yıl muavinlik, dört yıl da baş muavinlik görevinde bulunmuştur. Memuriyeti sırasında pek çok kritik komisyonda ve araştırma heyetinde bulunmuş, Trablusgarp’a gönderilen heyetin başkanlığına getirilmiştir. Trablusgarp’ta yaşadığı zorluklar onun sağlığını olumsuz etkilemiştir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra da Ekrem Bey’in yapmış olduğu görevler arasında iki bakanlık bir de âyân üyeliği bulunmaktadır.

Recaizâde Ekrem’in öne çıkmasını sağlayan en mühim vasfı “hocalığı”dır ve bu da kendisine verilen “üstat” lakabının buna izafeten söylendiğini göstermektedir. Mekteb-i Mülkiye de edebiyat öğretmenliği yapan ve ders kitapları yazan Ekrem Bey’in “üstat” olarak anılması onun birçok tartışma içerisine girmesine de sebep olmuştur. Edebiyat dünyasında çok önemli bir yer edinmiş olan Ekrem Bey’in cenazesi de döneminin önemli simaları ve devlet adamları tarafından çok uzun bir cenaze alayı ile defnedilmiştir. Dr. Selçuk Atay, bu bölümü ele alırken çok titiz bir çalışma ile devrin kaynaklarına doğrudan ulaşmıştır. Bu da Ekrem Bey’in biyografisinin ortaya koyulmasında Atay’ın birinci elden kaynaklarla en doğru bilgileri okuyucuya verme çabasını göstermektedir.

“Şair Ekrem” adı verilen ikinci bölümde Dr. Selçuk Atay, Recaizâde Ekrem’in eserlerini yayınlanma sırasına göre ele almıştır. Ekrem Bey’in şairlik yönünün incelendiği bu bölümü ele alırken Atay, ön yargıların çalışmaya gölge düşürmemesine dair özel bir çaba gösterdiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda Tanzimat ile gelen yenileşme fikrinin Ekrem Bey’in şiirlerinde de kendini gösterdiği açıkça görülmektedir. Şiirlerinde şekil olarak eski şiirin etkileri hala devam etse de işlenen konular açısından yeni konuların ele alındığı görülmektedir. Kitapta bütün şiirler gerek içerik gerek kullanılan teknik bakımından incelenmiş ve Ekrem Bey’in şairliği hakkında zihinlerimizde tutarlı bir bilginin oluşması sağlanmıştır. Onun şairliğini incelerken üç bölümde ele almak gerekmektedir. Eski edebiyatın etkilerinin hissedildiği Nağme-i Seher ile başlayan şairlik serüveni Zemzeme ile büyük bir değişim geçirmiştir ancak Ekrem’in şairlik yönü Nijad Ekrem ve Pejmürde ile olgunlaşarak bambaşka bir yöne evrilmiştir. Atay bu üç aşamayı metinleri esas alarak epistemolojik bir inceleme ile değerlendirmiştir.

Atay’ın dikkat çektiği bir diğer nokta da Recaizâde Ekrem’in daha önce divan ve halk edebiyatında rastlanılmayan yeni kafiye düzenlerini kullanmış olmasıdır. Ekrem Bey bir şair olarak sese önem vermiştir. Kullanılan aruz vezni de Divan edebiyatının kalıplarından sıyrılmaya Recaizâde Ekrem ile başlamıştır. Bu bölümde değinilen bir başka konu da Fransa’da XIX. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan mensur şiirin ilk örneğinin Halit Ziya tarafından verilmiş olduğunun bilinmesinin yanında Recaizâde Ekrem’in kalem tecrübelerinin de gözden uzak tutulmaması gerektiğidir. Bu bölümde Recaizâde Ekrem ve Halit Ziya’nın mensur şiir anlayışlarına ve birbirinden ayrılan noktalara da yer verilmiştir. Recaizâde’nin şiirlerinde görülen ilkler, şiir dünyasının gelişim aşamaları ve çocuklarını kaybetmesi ile ortaya çıkan acılı bir babanın ruh hâli ile kaleme aldıkları bu bölümde şiirler üzerinde derinlikli bir şekilde incelenmiştir.

“Nasir Ekrem” adı verilen üçüncü bölümü Atay kendi içerisinde hikâye, roman, tiyatro ve tercüme olarak dört parça halinde ele almıştır. Atay bu bölümde Ekrem Bey’in nasirliğini ele alırken onun nesirlerinin sanatkarlığını tekrar etmediğine, aksine eserlerinin birbirini tamamlayan çalışmalar olduğuna vurgu yapmıştır. İşaret edilen bu husus bağlamında Tanzimat sonrası edebiyatımızda görülen Batılılaşma akımı ile birlikte ortaya çıkan nesir türü hakkında Ekrem Bey’in düşünceleri ve bu türde vermiş olduğu eserlerin incelendiği söylenmelidir.

Atay, hikâye ve romanları ile birlikte ‘nazar’ını dış dünyaya çevirdiğini ve bu yüzden dilinin de değiştiğini ifade ettiği Ekrem Bey’in ilk olarak “Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi” adlı hikâyesini ele almıştır. Atay, Halit Ziya tarafından “hikâye-nüvis” olarak belirlenen meslek için Recaizâde Ekrem’in “hikâye-perdazlık” tabirini kullanmasını hikâye anlayışının klasik geleneğe yaslanmasından kaynaklandığını söylemektedir ve bu bölümde roman ile hikâye türleri

arasındaki farkları göstermektedir. Recaizâde'nin telif olunan ilk hikâyesi olan “Muhsin Bey yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi” adlı hikâye, Atay tarafından göstergebilimsel inceleme yönteminin bakış açısıyla incelenmiştir. Burada sözcüklerin anlam değerleri üzerinde durulmuş ve eserin tekniğinin zayıf olduğu dile getirilmiştir. Daha sonra ilk kez Servet-i Fünun'da Tefvik Bey'in illüstrasyonu ile yayımlanan ve daha sonra Pejmürde'nin içine alınan ve Türk edebiyatındaki durum hikâyeciliğinin ilk örneklerinden biri olan “Mufarakat” üzerinde durulmuştur.

Atay, hikâyelerinden sonra Ekrem Bey'in romancılığı üzerinde durmuştur. İlk olarak dönemin sansür kurulunca yarım bırakılmış bir roman olan “Saime” üzerinde duran Atay, Ahmet Mithat Efendi'nin tarzına benzetilen ve kimi kaynakların hikâye olarak tasnif ve tahlil ettiği bu romanın Ahmet Mithat'tan uzaklaştığı noktalar üzerinde durmuştur. İkinci bir eser olarak Türk edebiyatının ilk resimli romanı olan Araba Sevdası ele alınmıştır. Recaizâde'nin en önemli eserlerinden biri olan Araba Sevdası'nı değerlendirirken Atay'ın öncelikle Araba Sevdası üzerine yazılmış eserleri bütünlüklü bir şekilde değerlendirdiği görülmektedir. Böylelikle okuyucu Türk edebiyatının mühim bir eseri hakkında doğrudan bilgi sahibi olması amaçlanmıştır. Ardından Atay yeni bir bakış açısı getirir. Metin merkezli bir incelemeyle eserin başkışısı olan Bihruz Bey'in hisleri ve psikolojik yapısı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu da Atay'ın ön söz de belirttiği gibi sosyoloji ve psikoloji ile edebiyat arasındaki ilişkiden faydalandığını göstermektedir.

Romanlarından sonra Eğitici ve Eğlenceli Göstermelikler (Atay, 2021:233) olarak Üstat Ekrem'in tiyatroları üzerinde durulmaktadır. Atay'ın burada başlığıyla sanatkârın tiyatroya bakışını doğrudan doğruya özetlediğini söylemek mümkündür. Edebiyatımıza Batılılaşma ile birlikte giren bu türün gelişimi üzerinde duran Atay, Recaizâde'nin de Namık Kemal gibi tiyatrolarında eğlendirirken eğitime özelliğini kullandığını söylemektedir.

Üçüncü bölümün son başlığı olarak Ekrem Bey'in tercümeleleri ele alınmış, medeniyet kavramı üzerinde durulmuş ve toplumun medeniyete dair tanımında meydana gelen değişikliklerle beraber hız kazanan tercümelelerin o toplumun geleceğini göstermesi bakımından önemli olduğuna değinilmiştir. Tanzimat'tan sonra başlayan tercüme faaliyetlerinin sistemli bir şekilde gerçekleşmediğini dile getiren Atay, Ekrem Bey'in yaptığı tercümeleler üzerinde dururken onun tercüme faaliyetleri konusunda belirli bir fikre sahip olduğunu dile getirmektedir.

Kitabın son bölümü “Üstat Ekrem” adı altında ele alınan ve Atay'ın çalışmasına da adını veren bölümdür. Recaizâde Mahmut Ekrem, birçok türde eser vermiş sadece eserleri ile değil dönemindeki düşünceleri ile de yol gösterici olmayı başarmış bir sanatkârdır. Onun “üstat” olarak anılmasını ve günümüze gelmesini sağlayan şey sadece eserlerinde değil edebiyata yapmış olduğu katkılarda, getirdiği yeniliklerde aranmalıdır. Atay, bu bölümde sanatkârın teorisyen yönüne dikkat çekmektedir. Talim-i Edebiyat, Takdir-i Elhan, Takrizat gibi eserleri, Ekrem Bey'in üstatlığının hazırlayıcısı ve gereği olarak bu bölümde ele alınmıştır.

Öncelikle “Talim-i Edebiyat” ve onu oluşturan dört bölüm hakkındaki hususlar incelenmiş, eser her yönüyle incelenerek önemi ortaya koyulmuştur. Daha sonra Takdir-i Elhan ele alınmıştır. Atay, öncelikle bu esere gelene kadar ortaya koyulmuş eleştiri örneklerinden bahsetmiş daha sonra Ekrem Bey'in kendisine kadar olan tenkit anlayışını reddetmeyerek ona yeni bir bakış açısı getirerek eserini ortaya koyduğunu açıklamıştır. Takdir-i Elhan'ın içeriğinden bahsedilen Atay, daha Ekrem Bey'in burada vezin ve kafiye ile ilgili söylediği sözlere değinerek bazı düzeltmelerde de bulunmaktadır. Atay'ın son olarak ele aldığı eser Üstat Oluşun Gereği (Atay, 2021: 302) olarak adlandırdığı “Takrizat”tır. Takrizin edebiyat geleneği içinde güçlü bir yere sahip olduğunu fakat üzerinde çok az incelemenin bulunduğunu söyleyen Atay, takriz türü hakkında bilgi verdikten sonra Recaizâde Ekrem'in kaleme aldığı takrizler ve onların oluşturduğu “Takrizat” adlı eser üzerinde durmaktadır.

Dört ana bölümden oluşan kitabın sonuna Atay, beş sayfalık bir sonuç bölümü ekleyerek Üstat Ekrem ile anlatmak istediğini derli toplu bir şekilde okuyucuya sunmuştur. Atay'ın kitabın sonuna eklemiş olduğu geniş kaynakçadan da anlaşılacağı gibi eser, üzerinde titizlikle çalışılmış bir yapı arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Ekrem Bey hakkında yazılan önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Atay'ın eser içerisinde kullanmış olduğu metotlar bu çalışmanın yeni

ve özgün bir çalışma olduğunu da okuyucuya göstermektedir. Bu da Üstat Ekrem'i, Rezaizâde Mahmut Ekrem hakkında birinci elden doğru ve teferruatlı bilgilere ulaşmak isteyen herkesin başvurabileceği bir kaynak hâline getirmektedir.